

A magyarországi ősnyomtatványgyűjtemények

BORSA GEDEON

A nyomtatás, a feltalálását követő néhány évtized alatt — elsősorban Olaszországban — rendkívüli gyorsasággal terjedt el. Ehhez — az egyetemen kívül — a legjelentősebb támogatást a kor szellemi áramlata, a renaissance biztosította. Az olasz félszigetről plántálódott át a humanizmus hazánkba is. Itt azután *Mátyás* király személyében valóban fejedelmi mecénásra talált. Az ő budai udvarába csoportosuló humanisták hamar felismerték az új találmány óriási jelentőségét. Ezzel magyarázható, hogy Budán már 1473 pünkösdjekor *Hess András*¹ sajtója alól kikerült az első Magyarországon nyomtatott könyv: a *Chronica Hungarorum* (GW 6686). Így hazánk e téren számos más országot megelőzött, hisz Skandináviában, vagy akár Angliában később kezdtek el *Gutenberg* világra szóló találmányával dolgozni.

Érdemes itt még megjegyezni, hogy *Mátyás* király az elsők közé tartozott, akik a nyomtatás lehetőségét felhasználták és saját politikai céljaik szolgálatába állították. Nagy ellenfele *III. Frigyes* császár elleni röpiratai, ill. plakátjai sajnos nem maradtak fent, de azokról a korabeli feljegyzésekből tudunk.² Ezek java részét azonban már nem hazai nyomdákban állíthatták elő, mert *Hess* budai műhelye kérésztűnek bizonyult. A nyomda egy másik terméke, a *Basilius Magnus* (GW 3702) még fennmaradt, de utána nemsokára beszüntethette tevékenységét. A legutóbbi évek kutatásai arra az eredményre vezettek, hogy 1477—1480. években egy másik nyomda működött még hazánkban^{2a}.

A nyomtatványok gyűjtése már maguknak a könyveknek megjelenésével egyidőben nálunk is elkezdődött. Talán az első gyűjtemény az országban, mely már nyomtatott könyveket is tartalmazott, éppen *Mátyás* király híres könyvtára a Bibliotheca Corvina (röviden csak Korvina) volt. Ezt a már saját korában megesodált, kiemelkedően értékes könyvtárat egy életen át tartó szenvedéllyel, nagy hozzáértéssel és rendkívüli anyagi erőfeszítéssel gyűjtötte össze *Mátyás* király, ki maga is — lelkes humanista módjára — gyakran forgatta annak köteteit. De nemcsak ő és szűkebb környezete, hanem a külföldi humanisták egész sora (*Celtes*, *Cuspinianus* stb.) merített évtizedeken keresztül a Budán őrzött gyűjtemény kincseiből. A Korvinából ma több mint másfél száz fennmaradt kötetet ismerünk és ezeket a könyvtárak világszerte nagy becsben tartják.³

Mátyás király gyűjteményében már nyomtatott művek is helyet kaptak, melyek közül négy máig is fennmaradt.⁴ Mindegyiken megtalálható *Mátyás*

családi címeréből a holló (corvus), illetve a tulajdonra vonatkozó korabeli bejegyzés. Így eredetük kétségtelen.

Nyilván nem csupán ezek a nyomtatványok voltak a Korvinában, hiszen például *Pomponius Laetus* már 1471-ben nyomtatásban küldte Budára a *Silius Italicus*-t.⁵ Ezen kívül számos ősnymtatvány *Mátyás* királynak és feleségének *Beatrice*-nek van ajánlva.⁶ Ezekből nyilván-díszes példányt küldtek a bőkezű uralkodónak.⁷

Több hazai könyvtárban (Győr, Pannonhalma, Gyöngyös stb.) őriznek még olyan ősnymtatványokat, melyeket csak a későbbi századok bejegyzései alapján tartanak korvináknak. A nyomtatott korvinák nem különösen díszesek (kivétel a párizsi Aristoteles), így feltehető, hogy ezeknek a fent említett korvinagyanús könyveknek legalább is egy része valaha valóban a híres budai könyvtárban volt.

A Bibliotheca Corvina az akkori világ egyik legjelentősebb és legismertebb könyvtára volt, így a többi hazai gyűjtemény — főleg méreteiben — nem versenyezhetett vele. Meg kell azonban említeni, hogy a korabeli magyar humanisták: főpapok és főurak is rendelkeztek kisebb-nagyobb könyvgyűjteménnyel.⁸ Mégis az egyház különböző intézményei voltak azok, melyek rendszeres és huzamos gyűjtéssel, biztos anyagi bázis segítségével nagyobb könyvtárakat tudtak létrehozni és fenntartani. Hogy ez nem csak pusztá feltevés, szolgáljon bizonyítékul a háborúktól kevésbé sújtott Felvidék és Erdély egy-egy máig is egyben fentmaradt könyvtárának eredete.

Bártfán a Szent Egyed templom könyvtárának története a XIII. századba nyúlik vissza. Már a XVI. század legelején több tucat ősnymtatvánnyal rendelkezett, mikor a reformáció során városi könyvtárrá lett.⁹ A máig fennmaradt könyvek közül 47 az ősnymtatvány. Ezeket ma is az eredeti, 1500 táján készült szekrényben őrzi az Országos Történelmi Múzeum Budapesten.¹⁰

Nagyszébenben az ún. Kapellenbibliothek ősnymtatványai a korabeli bejegyzések tanúsága szerint, ugyancsak a megjelenésüket közvetlen követő években kerültek a városba. A középkori könyvtárakból — első sorban a feloszlott domonkosrendházból — a reformáció során itt is városi könyvtár lett. Ez képezi a zömét annak a 320 kötetnyi ősnymtatványnak, melyet ma is Nagyszébenben őriz a híres Bruckenthal múzeum.¹¹

E kor könyvkereskedői is első sorban az egyházi intézmények (kolostorok, káptalanok, iskolák stb.), illetve a magánosok (humanisták, plébánosok, polgárok stb.) könyvtárainak ellátását voltak hivatva biztosítani. Ezzel kapcsolatban kell megemlíteni, hogy egyedül Budán negyven év alatt (1486—1526) tizenegy olyan könyvkereskedő működéséről tudunk, kiknek könyvkiadói tevékenységéről is maradt fenn emlék.¹² Ebből joggal fejlett könyvigényekre és könyvforgalomra következtethetünk. Megerősíti a fentieket az a körülmény is, hogy egyedül az esztergomi főegyházmegye misc-könyvéből (*Missale Strigoniense*) alig három évtized alatt (1486—1518) megjelent huszonegy kiadást ismerünk.¹³

A könyvkultúra ilyen komoly arányú fellendülését akasztotta meg a magyarországi török uralom. Ennek az időnek állandó háborúságai és pusztításai csaknem teljesen megbénították a hazai könyvgyűjtés fejlődését,

In nomine dñi nři ihu xpi amē. Incipit lib
qui dicitur supplementū.

Monia

sums q magistrua
sen pilanella uniga
riter nuncupat ppe
a cōpēdicitate a
pud cōfessoro cōsul

solent. Et q ppe ed abachico qtatideo
nimū i suo qno regit corrupta ac ppter
ed brentate i plensq suo dechōib? mal
ce dūda declarate et suppletioe idigena
Idcirco ad eōs simpliū cōfessio utilita
te gūy in dno dederit tēcteni dūda sum
mā cōcedat ad eōs qtatienem reducē ac
ed brentati q breu? mal uero qd uisū fu
erit expedire. addē suppletioe addi? co
gnoscit in ed pñ. a. In fine xō. b.
ira ex rub? ponet dōe sume alphabēticū
codicē sequēdo. et pagp hoo in margibus
p qmā nōdo Post pñ? capū h in p fāta
sūmā cōpūret pñ? p q et ppter pāctā h
op? supplementum appellari pōt.

Abbas

in suo mōstero
cōferre pōt sul

lōditio pñs cōsūri et duos or
dines minores vā? sit sacdos et man? ipo
sūi sit et h? morem pñicēdoz cū d etate
et q cū contingat. et. lxx. vi. qm uidem?
a. Ordines minores sunt hostiarum
psalmistarum et lectorum? exorcistar? ac
lituar? c. l. di. clericoz. i psalmistar? i lecto
rar? idē sūt ut pōt colligi ex textu i glo.
dū c. eū cōtigat. Abbas aut dītere potest
lectoratū vādo. c. cū cōtingat. et. c. qm dōse
quet. i hostiaratū q pcedit et sit illor vū
oo cū ad ordines nō sit pcedēdū p saltum
cū de ele. p. sal. p. c. uno. b. Hoc ēt poss?
elect? in abbate si epūo differat eū bñdicē
et de supple. ne. pla. statum? a. Ibi dī
at? si epūo t nō cū humilitate ac deuorōe
sicut cōuenit regis abbatē bñdicē for
te rēnuerit eūde abbatib? liceat p pōt mo
nachoo bñdicē et alia q ad offiū h modū

hinc et tunc donec ipse dominus suam
rogiter et abbate bñdicē si recuset. b
Alieno at cōferre nō pōt ex de pñ. abba
tes h. vi. a. Ibi dicitur nec abbatibus licē
tū sit alio q mōsteroz. sed cōuersio et
quod illa cōuolauit et in dno ecclesiasticū
et qsi equalē iurisdictionē obinent pñs
clericale cōferre cōsūri nō eis id compe
tat ex pleno pñate sedis adultō. b. Ab
bas et qz cōuēntualio pñs? regē dēt mo
nachoo fugitoo. a. Adde et electos ut
in. c. ne uagandi. j. al. laro. b. Et ad clau
strū reducē salu oratio vīspūna et de re
gula. ne uagādū. a. Ad lapū ne religio
si vid? apostolū v. g. h. b. Iurū abbas
possit licētiare subditos suos ad alia reli
gionē. Rndeo f? monaldū pōt qdē licen
tiare ad eūde religionē de cōsensu capitu
li aliter nō. ad minores xō nō pōt ar. r. r. q.
v. statum? r. q. n. sine exceptioe. de ar
tiori uero religionē dicit ut. i. r. h. v. g. a
Et ibi dicitur pōt colligi q ad ar. r. r. q. pōt
licētiare nisi cōcedat i graue iacturā seu i
famiam cōgregationis unde trāsit. b.
Ad epātū quoqz si subdit? eligat? pñatus
licētiare pōt et nō regitō cōuētu et d. elec
si religiosus. in fine li. vi. a. Intellige si
tū fuerit facta electio nō at electioem futu
re ut in. ele. si. et de. elec. vi. dicit? cū cōtes
sa religioso a supioze suo licētia ut electi
oni uel pñsioni si quā de ipō cōtingeret
fieri sūt dare possit assensū abritiois uū
tio uis parer nullū eam existere posse vo
lum? firmitatis. b. Abbas un? non po
test pñdere in diuers? monasteriis cū de re
lig. co. e. u. l. i. in. si. a. Ibi ēt vāc? ne qz
in diuisio mōsteroz locū monachi hēre pō
sumt. b. Vide h. i. religio primo. g. e.
a. Ex ibi dicitur p q religiosus nō pōt p
esse pñb? monasterio seu ecclesiā curam
aiar? habētū? sine aucte sedis aplice nisi
unū monasteriū seu ecclesia depēdat et a
uel adiutorē sint amere. b. Abbas i colla
tōe alia? pōat? nō pōt aliqd nouū ordi
ponē. h. ex pñe cōtinebat? in qdam decret.
cōuagati aler. d. r. r. q. h. bodie tuo. qz

sőt a meglévő könyvtárakat majdnem kivétel nélkül megsemmisítették. Áll ez a Korvinától a legkisebb plébániai könyvtárig majd mindegyikre.

Megakadt, vagy csaknem teljesen megszűnt ebben az időben az ősnymotatványok beáramlása hazánkba. Ez a közvetlen háborús eseményeken kívül még más okokra is visszavezethető. A reformáció a XVI. század folyamán csaknem teljesen meghódította Magyarországot. Az új vallás követői nem sok érdeklődést mutattak az előző korszak nyomtatványaival szemben, hiszen azok zöme katolikus teológiai, pasztorációs mű, szertartáskönyv stb. A nyelvi önállósulás sem kedvezett a csaknem kizárólag latin nyelvű ősnymotatványok gyűjtésének. Hazánknak Európa többi országával összekötő kereskedelmi kapcsolatai a török veszedelem miatt igen meglazultak. Végül, de nem utoljára — ez a háborús világ természetes velejárója — az érdeklődés és főleg az anyagi lehetőség az ilyen könyvek gyűjtésére rendkívül megcsappant.

A magyarországi könyvtárak ősnymotatványainak egy — sajnos igen kicsiny — hányada úgy kerülte el a pusztulást, hogy az eredeti székhelyüket elhagyni kényszerült püspökségek, főúri udvarok, rendházak stb. legértékesebb könyveiket magukkal vinni igyekeztek. Így a Korvina egyes kimagasló értékeit a mohácsi vész után az özvegy királyné, *Habsburg Mária Flandriába* vitte magával.¹⁴ Másokat az évek folyamán a bécsi humanisták „bibliokleptomániája” mentett meg az utókor számára. Az általuk elvitt korvinák legtöbbje a *Habsburgok* bécsi udvari könyvtárába került. Az esztergomi főszékesegyházi könyvtár egy része Nagyszombatban, a délvidéki ferences kolostorok könyveinek egy kis hányada pedig Kassán vészelt át a török pusztítás viharait. Ezek azonban csak kivételes esetek, mert a könyvek többsége sajnos elpusztult.

A magyarországi humanisták a XVI. század második felében már vagy külföldön tartózkodtak, vagy az országnak a török által kevésbé zaklatott peremvidékeire szorultak. Könyvtáraikat ma is ott őrzik. Például *Batthyány Boldizsár* († 1599) könyvei a németújvári ferencesek könyvtárára, *Zsámboki János* hazánkfia (1531—1584) világhíres könyvgyűjteménye¹⁵ pedig a bécsi Nationalbibliothek (az egykori Hofbibliothek) kincseit gyarapítja.

A magyar humanisták itthon maradt része, elsősorban a katolikus főpapok (*Oláh Miklós, Mossóczy Zakariás, Napragy Demeter* stb.) könyvtárainak egy része szétszóródva bár, de fennmaradt a hazai gyűjteményekben (Budapesti Egyetemi Könyvtár, Győr stb.). Ők azonban zömmel már nem ősnymotatványokat, hanem olcsóbb és megbízhatóbb szövegű, korabeli kiadásokat szereztek be.

Az ősnymotatványgyűjtést nehezítő okok (reformáció, pénzsűke, új kiadások kedvelése, anyanyelvűség térhódítása stb.) általában jellemzőek a XVII. századra is. A tulajdonképpeni magyar állami lét és a renaissance utolsó hullámként fellendülő kulturális élet csupán az önállósult Erdélyben élt tovább, hol a protestáns vallások domináltak. Így nem csoda, hogy e kor kulturált főúri családjainak könyvtáráiba (*Bethlenek, Rákócziak, Zrínyiek* stb.) az ősnymotatványok csak kivételes esetben kerültek.¹⁶

Ebben a magyarság számára oly nehéz században, az erősödő ellenreformáció rendezte csatasorait, majd megindította ellentámadását. Ennek során hazánk jelentős része ismét katolizált, a protestánsok szerepe csökkent

ugyan, de jelentőségük — különösen Erdélyben — csaknem változatlan maradt. Ennek az ellenreformációnak szellemi főhadiszállása a jezsuiták nagyszombati kollégiuma, illetve az ebből kifejlődött egyetem (1635) volt, mely a mai budapesti tudományegyetem őse. E nagyszombati könyvtár megalapításával jött létre egy újabb és a mai napig is együtt maradt ősnyomtatvány-gyűjtemény.

A törökvilág súlyos sebeiből nehezen gyógyult az ország és a kulturális ájultságból is csak lassan tért magához. Először a kisebb egyházi könyvtárak (rendházak, plébániák stb.) álltak talpra. Ezek jelentősége az ősnyomtatványok szempontjából csak mérsékelt. A protestáns kollégiumok (Debrecen, Sárospatak stb.) Nyugat-Európát járó diákjai értékes könyvekkel, köztük ősnyomtatványokkal gyarapították „alma mater”-üket a XVIII. század első felében.

A főurak és főpapok anyagi helyzete a háborús idők után — a század közepére — annyira konszolidálódott, hogy már módjukban állt bibliofil hajlamunknak is áldozni. Ekkor kezdenek újból — jelentősebb mértékben — ősnyomtatványok hazánkba áramlani. Ez a folyamat — hála a mindenkori bibliofileknek — ha nagyobb kihagyásokkal is és változó intenzitással, de egész 1914-ig tartott. Ez alatt a másfél század alatt több ősnyomtatvány került a mai magyarországi könyvtárakba, mint amennyi a török pusztítása előttről összesen fennmaradt.

Jelenlegi szempontunkból a XVIII. század számos főúri könyvtáralapítás közül négy jelentős, mert ezek általában ritkaságokat, így ősnyomtatványokat is gyűjtöttek. A *Ráday* család több generáción keresztül tartó gyűjtését dicsérik a volt péceli könyvtár címéliái. A század második felében kezdték a *Festetic*-ek keszthelyi, *Teleki* Sámuel gróf pedig marosvásárhelyi könyvtáruk¹⁷ kialakítását. Magyar szempontból különös jelentőségű gróf *Széchenyi* Ferenc nagycenki könyvtára, mely igen tervszerű gyűjtés eredménye volt: elsősorban magyar vonatkozású műveket tartalmazott.¹⁸

A legtöbb ősnyomtatványt a század utolsó évtizedeiben a főpapok gyűjtötték össze. A kalocsai, egri és gyulafehérvári érseki, ill. püspöki könyvtárak sok ritkasága az ő áldozatkészségüket és hozzáértésüket dicséri. Gróf *Batthyány* Ignác (1741—1798) gyulafehérvári, gróf *Eszterházy* Károly (1725—1799) egri püspök, báró *Patachich* Ádám (1717—1784) és gróf *Kollonich* László (1736—1817) kalocsai érsekek külön ügynököket tartottak Bécsben, Münchenben és Rómában, hogy ezek az árveréseken sok-sok értékes művet vásároljanak megbízóik számára. A könyvek és főleg az ősnyomtatványok legnagyobb része az akkoriban Európa-szerte feloszlott rendházakból került ki. Ugyancsak hasonló forrásokból és módon gyarapította könyvtárát ősnyomtatványokkal is *Szily* János († 1799) szombathelyi és *Klimó* György (1710—1777) pécsi püspök.

II. *József* a rendházak jelentős részét hazánkban is feloszlatta. Ezek könyvtárából — a bécsi udvari könyvtár elsőbbségének biztosítása után — válogatási jogot adott a pesti egyetemi könyvtárnak. Ilyen módon számos nagymúltú és értékes ősnyomtatványokkal rendelkező könyvtár anyaga került — elsősorban a Felvidékről — a pesti egyetemi könyvtárba.

A napóleoni idők hazánkat viszonylag nem érintették olyan közvetlenül, mint Európa java részét, így a könyvtárak fejlődése tovább folytatódhatott.

1802-ben alapította meg könyvtárának felajánlásával gróf *Széchenyi* Ferenc a ma is róla elnevezett Országos Széchényi Könyvtárat. Ugyanez évben állították vissza a felosztatott pannonhalmi bencés főapátságot is. Mindkettő hamarosan jelentős ősnymotatvány-gyűjteményre tett szert.

1826-ban — egy másik, igen jelentős főúri könyvtárral, a gróf *Teleki* család gyűjteményével — alapították meg a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárát. Az ekkor odakerült közel félezer ősnymotatvány az évtizedek során az ország egyik legjelentősebb ősnymotatvány-gyűjteménye lett.

Ugyancsak a XIX. század első felében keletkeztek az első jelentősebb gyűjtemények, melyek tulajdonosai már nem főurak, vagy főpapok, hanem köznemesek, ill. polgárok. Ezek közül a legkiemelkedőbb bibliofilek: *Jankovich* Miklós (1773—1846) és *Nagy* István (1799—1863) földbirtokosok, *Horvát* István (1784—1846) egyetemi tanár.

Az első világháború előtti félévszázad a magyar bibliofilia újabb fénykora. Ekkor a XVIII. század végéhez hasonló arányokban gazdagodtak ősnymotatványokkal a magyarországi könyvtárak. Jelentős anyagi áldozatokkal és nagy szeretettel állították össze gyűjteményeiket főurak (gróf *Apponyi* Sándor, gróf *Vigyázó* Ferenc stb.), főpapok (*Simon* János prímás, *Schlauch* Lőrinc, *Pauer* János püspök stb.), tudósok (*Nagy* Iván, *Ráth* György stb.) és módos magángyűjtők (*Emich* Gusztáv, *Todoreszku* Gyula, *Somogyi* Károly, *Kornfeld* Móric stb.). Könyvtáraikban az ősnymotatványok száma egy-két tucattól több száz kötetig terjedt. A gyűjtő halála után vagy árverésre kerültek és bel-, ill. külföldön szétszóródtak könyvtáraik (*Nagy* István, *Schlauch* Lőrinc, *Emich* Gusztáv stb.), vagy valamelyik nagy hazai közgyűjteményt gyarapították. Szerencsére ez utóbbi volt a gyakoribb eset. A könyvtárak közül vétel útján elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár (az akkor Nemzeti Múzeum Könyvtára) gyarapította ezekben az években a hazai ősnymotatvány állományt.

Az első világháború óta eltelt évtizedek nem nagyon kedveztek az ősnymotatvány-gyűjtésnek, így azóta a hazai könyvtárak ilyen művekkel alig gyarapodtak. A bibliofilek között egyre kevesebb lett az ősnymotatvány-gyűjtő. A magángyűjtemények jelentős része fokozatosan a közkönyvtárakba került és így az előző időszakban megindult koncentráció fokozódott. Mind az állami, mind az egyházi könyvtárak gyűjteményeket egyre összébb és összébbvonják, hol a szakszerű feldolgozás és a megfelelő megőrzés, valamint a hozzáférhetőség jobban van biztosítva. Ez a fejlődés az állami vonalon természetesen lényegesen gyorsabban halad, mint egyházi téren, ahol a történeti keretek és hagyományok ennek a koncentrációnak lényegesen kisebb lehetőséget hagynak.

Az említett központosításnak erőteljes lökést adott a legtöbb szerzetesi könyvtárnak 1950-ben bekövetkezett államosítása. Főleg ferences rendházakból — melyeket a XVIII. századi felosztatás kevésbé érintett — származó néhány száz ősnymotatvány központilag az Országos Széchényi Könyvtárhoz került.

A helyzet ma hazánkban az, hogy az ősnymotatványok csaknem kivétel nélkül állami, ill. egyházi közgyűjteményekben vannak, míg a magánkönyvtárakban levő ősnymotatványok száma jelentéktelen.

E cikk keretei arra szorítanak, hogy az ősnymotatvány-gyűjtemények

közül csak a jelentősebb állománnyal rendelkezőket emeljem ki és ezek rövid történetébe ágyazva — csupán a legfontosabb adatok (kötetszám, a rájuk vonatkozó irodalom stb.) megjelölésével — ismertessem.¹⁹

1. *Országos Széchényi Könyvtár, Budapest.* Ősnyomtatvány-gyűjteménye a legnagyobb az országban: 1711 művet számlál. Az alapító Széchényi Ferenc könyvtárában csupán néhány tucat ősnyomtatvány volt, de ez a szám hamarosan megnövekedett. Jankovich Miklós, nagyhírű bibliofil gyűjteményének megvételeivel ugyanis több, mint öt és félszáz XV. századi nyomtatvánnyal gazdagodott. Ajándékozás és vásárlás útján az a szám egy évszázad alatt megkétszereződött. Az első világháborút követő évtizedekben két nagy magyar könyvgyűjtő hagyatékával ismét kimagasló értékek kerültek: *Todoreszku Gyula* félszáz és *Apponyi Sándor* másfélszáz ősnyomtatványa. Az 1945 óta eltelt időkből további, több mint kétszáz 1500 előtti nyomtatott művel gyarapodott, melynek legnagyobb része (161 darab) a megszüntetett rendi könyvtárakból került oda.

Horváth Ignác: A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ősnyomtatványai. Budapest, 1895; majd ennek pótlása a Magyar Könyvszemlében (1900. 362—385. l.). Összesen 1026 ősnyomtatványt ölel fel.

Akantisz Viktor: Dr. Todoreszku Gyula és neje Horváth Aranka régi magyar könyvtára. Budapest, 1922. 55. és 85—86. l. A gyűjtemény 56 ősnyomtatványát ismerteti.

Apponyi, Alexander: Hungarica. Ungarn betreffende gedruckte Bücher und Flugschriften. München, 1900—1925. Bd. I. III. E kötetek 96 ősnyomtatvány leírását közlik.

Végh Gyula: Rariora et curiosa gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből. Budapest, 1925. További 39 ősnyomtatványt ismertet ugyanabból a gyűjteményből.

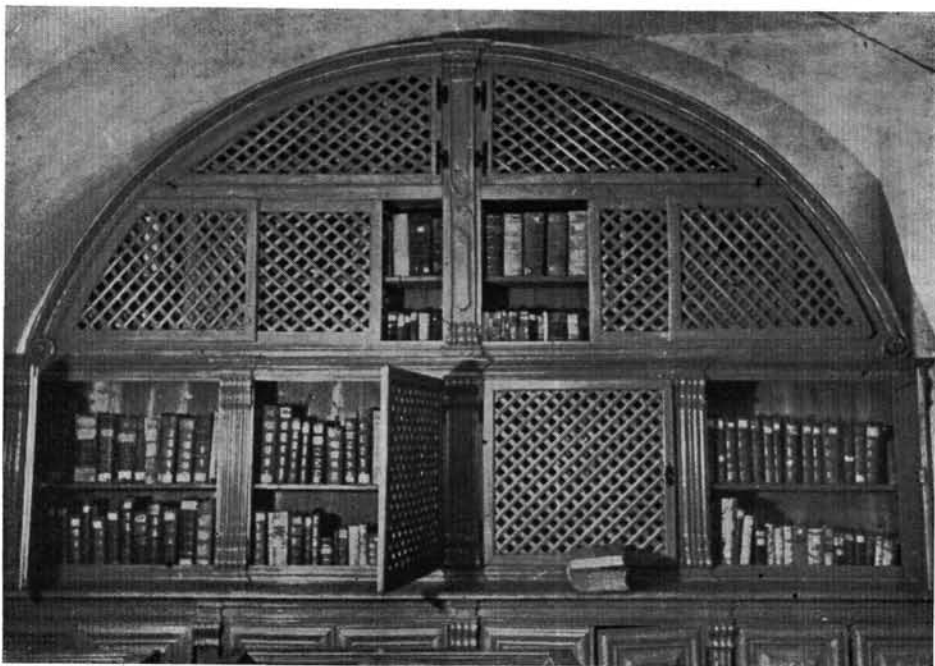
Külön ki kell emelni az Országos Széchényi Könyvtár három vidéki, műemlékkönyvtárát. Ezek interieurjei is figyelemreméltók. Mindegyik egy jellegzetes típust kíván megőrizni az utókor számára: a gyöngyösi (volt ferences) a középkori szerzetesi, a zirci (volt ciszter apátsági) a papi és a keszthelyi (volt *Festetich*) a főnemesi könyvtárát.

A gyöngyösi volt ferences könyvtár a XV. századtól — a török hódoltság ellenére is — töretlenül létezik és ebből a szempontból a legrégebb az országban. Az eredetileg itt összegyűlt könyvekhez járult a XVIII. század végén idekerült kassai ferences bibliotéka. A gyűjtemény XVI. századi könyvekben is különösen gazdag. A korhú környezetben elhelyezett könyvtárban ma 198 ősnyomtatvány van. — A zirci könyvtár ma mindössze egy ősnyomtatványt őriz. — A keszthelyi könyvtár közel ötven ősnyomtatványa ma Budapesten, a könyvtár központjában található.

(*Kaiser Nándor: Index librorum saeculi XV. et XVI. bibliothecae PP. Franciscanorum Gyöngyösimi.* Budapest, 1930. A jegyzék 194 nehezen azonosítható ősnyomtatványról ad hírt.

Klempa Károly: A Festetich könyvtár 1500-ig terjedő ősnyomtatványai. Keszthely, (1940). Az ismertető 47 műről szól.

2. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest.* Ősnyomtatvány-gyűjteményére nagy és értékes hagyatékok a jellemzők. Ezek közül az

Régi könyvek szekrénye a gyöngyösi könyvtárban

első maga az alapító *Teleki*-könyvtár (1826), mely egymagában 356 XV. századi nyomtatványt tartalmaz. Néhány évtized alatt igen jelentős fejlődést ért el és hamarosan az ország egyik legjelentősebb tudományos könyvtárává lett. 1926-ban — tehát pontosan az alapítás századik évfordulóján — történt az újabb, rendkívül jelentős gyarapodás: *Vigyázó* Ferenc hagyatékaként négyszáz ősnymtatvány került oda. A könyvtár ma 1104 XV. századi nyomtatvánnyal rendelkezik.

Berlász Jenő: *Az akadémiai könyvtár történetének vázlata.* (Magyar Könyvszemle, 1956. 202—216. l.)

Hellebrant Árpád: *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke.* Budapest, 1886. A kötet 466 ősnymtatvány leírását tartalmazza.

Ráth György *könyvtára.* (Akadémiai Értesítő. 1905. 609. és 620—623. l.) Összesen 141 darab XV. századi nyomtatványt sorol fel.

3. *Eötvös Lóránt Tudományegyetem Könyvtára, Budapest.* Számos régi, részben még középkori gyűjtemény anyagából keletkezett. Ezek egyike és legjelentősebbje a nagyszombati jezsuita kollégiumé volt, mely 1635-ben, az egyetem alapításakor annak könyvtárává lett. 1777-ben az egyetemmel együtt Budára, majd 1784-ben Pestre költözött. Ekkorra már igen jelentős régi könyvanyaggal, köztük igen sok XV. századi nyomtatvánnyal rendelkezett. Ezek száma jelentősen megnőtt *Mária Terézia* és *II. József* szekula-

rizációs rendelkezései alapján, mely a feloszlatott — elsősorban jezsuita és pálos — rendek könyvtárait ide utalta. Így az évszázadok során Magyarországon még megmaradt ősnyomtatványok jelentős része itt gyűlt össze. Ezért a hazai könyv- és könyvtörténeti szempontból kimagasló értéket képvisel ez a ma 1094 darabból álló ősnyomtatvány-gyűjtemény.

Pray Georgius: Index rariorum librorum bibliothecae universitatis regiae Budensis. Tom. I—II. Budae, 1780—81.

4. *Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa.* E dunamenti város ősi érseki székhely, melynek értékes középkori könyvtára ma csupán híres humanista érsekeinek díszes sorából (*Várady István, Handó György, Váradi Péter* és *Geréb László*) következtethetünk. Ebből azonban a török pusztítása következtében csupán két ősnyomtatvány maradt meg. Azokat is csak a gyöngyösi ferences könyvtár tudta megőrizni az évszázadok viharaiiban. A mai könyvtár igazi alapjait *Patachich Ádám* vetette meg több, mint 16 000 kötetes könyvtárával (1784). Utóda *Kollonich László* érseksége alatt a könyvtár tovább fejlődött. Ők ketten szerezték a ma meglevő 511 ősnyomtatvány túlnyomó többségét. A könyvtár állománya meghaladja a 86 000 kötetet.

Winkler Pál: A kalocsai érseki kastély és főszékesegyházi könyvtár története. Kalocsa, 1932.

5. *Püspöki könyvtár, Székesfehérvár.* A könyvtárat 1777-ben alapították, de csak *Pauer János* püspöksége alatt (†1891) emelkedett a mai színvonalára. *Pauer* különösen ősnyomtatványokat gyűjtött, melyeket első sorban a bécsi és müncheni udvari könyvtárak duplumaiból szerezte be antikváriusok közbejöttével. A könyvtár ma kb. 30 000 kötetes, ősnyomtatvány-gyűjteménye pedig 506 művet számlál.

Kuthy István: Emlékek a székesfehérvári könyvtár múltjából. Székesfehérvári Szemle, 1937.

6. *Főszékesegyházi Könyvtár, Esztergom.* A könyvtár középkori eredetre vezethető vissza. Az érseki és főkáptalani könyvtár egyesítéséből 1876-ban keletkezett. A törökök elől az egész akkori esztergomi klérus a felvidéki Nagyszombatba menekült. Idekerült a *Lippay György* érsek (†1614) által megvett közel kétezer kötetes *Fugger Antal*-féle könyvtár, mely a saját és *Szelepcsényi György* (†1685) érsek könyvtárával együtt a ma is külön kezelt ún. bibliotheca vetus-t képezik. Csak 1821-ben költözött vissza a könyvtár Esztergomba. Állománya meghaladja a 150 000 kötetet, ősnyomtatványainak száma pedig ma 306.

[*Pribély Franciscus*:] *Incunabula typographiae... in ven. Capituli E. M. Strigoniensis bibliotheca prefulgentia.* Tyrnaviae, 1840. Ez az első magyarországi kizárólag ősnyomtatványokat tartalmazó nyomtatott jegyzék. Meglehetősen primitíven leírva, csupán 32 ősnyomtatványt foglal magában.

7. *Simor Könyvtár, Esztergom.* A könyvtárat *Simor János* hercegprímás (†1891) gyűjtötte össze. Ma is a primási palotában van elhelyezve, mint

egységes történelmi gyűjtemény. A 30 000 kötetet meghaladó könyvtárban több, mint négyszáz ősnymotatvány volt, melyek közül ma csupán 263 található. E könyvtár helyiségében tárolják ma az *esztergomi papnevelde könyvtárát* is, mely további 28 ősnymotatvánnyal rendelkezik.

[Sulyánszky Antonius:] *Catalogus bibliothecae Joannis cardinalis Simor*. Strigonii, 1887. E katalógus a supplementummal együtt 276 évszamos ősnymotatvánnyal tesz említést.

8. *Szent Benedekrend Központi Könyvtára, Pannonhalma*. E gyűjteményt tartjuk a legrégebb hazai könyvtárnak, melynek 80 kódexéről már egy XI. századi oklevél említést tesz. A könyvtár 1658-ból fentmaradt katalógusa pedig 2018 műről számol be 2318 kötetben. A rendház 1786—1802 között fel volt oszlatva, könyvtára pedig a pesti Egyetemi Könyvtárba került, melyből kb. kétszáz kötet került csak vissza az újjraalapításkor. Az azóta rohamosan fejlődött könyvtárnak ma közel negyedmillió kötetes állománya van, közöttük 251 ősnymotatvány.

Csapodi Csaba: *A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje*. (Magyar Könyvszemle, 1957. 13—22. l.)

Catalogus librorum omnium conventus S. Martini de S. Monte Pannoniae anno 1658. Edidit et praefatione illustravit Victor Récesey. Budapest, 1902.

Récesey Viktor: *Ősnymotatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban*. Budapest, 1904. A kötet 232 ősnymotatvány leírását adja.

9. *Püspöki Papnevelőintézet Könyvtára, Győr*. A könyvtárat 1688-ban alapították. A szépen fejlődő könyvtárba 1872-ben olvasztották bele a XVII. század elején alapított székesegyházi könyvtárat. Ez utóbbi gyűjteménnyel került a könyvtárba a legtöbb ősnymotatvány is, melyeknek száma ma 201. Magának a könyvtárnak állománya meghaladja a 65 000 kötetet.

Aistleitner József: *A győri püspöki nagyobb papnevelő intézet könyvtárának ősnymotatványai*. Győr, 1932. Korszerűen ismertet 172 művet.

10. *Tiszavidéki Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen*. A könyvtár több, mint négyszáz évig a református kollégiumé volt. Mint ilyen, hazánk igen jelentős tudományos könyvtárává fejlődött. Az évszázadok során — főleg a külföldet járt diákok ajándékaiból — igen értékes, régi könyvek is gyűltek itt össze. A ma több, mint 300 000 kötetes könyvtár így 146 műből álló ősnymotatvány-gyűjteményt tart nyilván.

Varga Zsigmond: *A debreceni református főiskola nagykönyvtára írásban és képen*. Debrecen, 1934. I—II. kötetben, mely 144 darab XV. századi nyomtatványt ír le.

11. *Főegyházmegyei Könyvtár, Eger*. *Eszterházy* Károly püspök alapította a könyvtárat (1793), ki azt az általa tervezett, de létre hozni nem sikerült egyetem könyvtárának szánta. A nagy költséggel és szorgalommal összegyűjtött könyvtárba számos XV. századi nyomtatvány is került az akkori külföldi aukciókról. Ennek köszönhető, hogy a ma kb. 76 000 kötetes

könyvtár, mely részben az egyik legszebb hazai könyvtárteremben van elhelyezve, 99 ősnymotatványt mondhat magáénak.

[Michalek Manó:] *Az egri érseki könyvtár szakszerű címjegyzéke*. Eger, 1893. + két pótfüzet az 1894. és 1900. évekből. Összesen 78 ősnymotatványt sorol fel.

12. *Egyházmegyei Könyvtár, Szombathely*. A ma kb. 55 000 kötetből álló könyvtárat *Szily István* püspök alapította (†1799). Ugyancsak ő volt, aki a 96 műből álló ősnymotatvány-gyűjteményt is megszerezte. Külön-gyűjteményként kezelik *Szily* utódjának, *Herzan Ferenc* bíborosnak érdekes könyvtárát, melyben további hat ősnymotatvány található.

Pálinkás Géza: *A szombathelyi székesegyházi könyvtár régi kéziratainak és ősnymotatványainak jegyzéke*. (Vas megyei régészeti egylet évkönyve, 1891/2. 25—44. l.) 93 ősnymotatványt említ.

A felsoroltakon kívül hazánk még egy-két tucat más könyvtárában is vannak ősnymotatványok. Ezek közül egyenként negyven-ötven darabbal rendelkezik: *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*, *Országos Történeti Múzeum*, *Kegyestanártórend Központi Könyvtára*, *Központi Papnevelde Könyvtára*, *Ráday Könyvtár*, *Magyarországi Evangélikus Egyházegyetem Könyvtára*, (valamennyi Budapesten), Szegeden a *Városi Somogyi Könyvtár* és a soproni *Berzsenyi (volt evangélikus) gimnázium könyvtára*.

Segesváry Viktor: *A Ráday könyvtár ősnymotatványinak katalógusa*. (A Ráday gyűjtemény évkönyve 1955. 96—102. l.) Az összeállítás 46 ősnymotatvány címet közöl.

Németh Sámuel: *A soproni evangélikus liceum könyvtárának érdekességei: inkunábulák, unikumok*. Sopron, (1939). A jegyzék 42 ősnymotatványt sorol fel.

Müllner Máttyás: *Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez*. (Magyar Könyvszemle, 1880. 3—4. l.) Csupán 22 drb. XV. századi nyomtatványt tartalmaz.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a hazai könyvtárakban ma kb. 7000 ősnymotatványt őriznek. Ezzel Magyarország a többi országok között viszonylag előkelő helyet foglal el, hiszen hozzávetőleg hasonló számú XV. századi nyomtatvánnyal rendelkezik Belgium és Hollandia is.²⁰ A kb. 7.000 mű közel a kétharmada a három nagy, állami könyvtaré (Országos Széchényi Könyvtár, Budapesti Egyetemi Könyvtár és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára) Budapesten. Miután a mai nagyobb gyűjtemények rendszerint több, régebbi könyvtár anyagából tevődtek össze, a duplumok száma meglehetősen magas.

Az ősnymotatványok jelentős része, kb. harminc százaléka egyházi, elsősorban katolikus könyvtaré. A XV. századi nyomtatványok megoszlása e könyvtárakban lényegesen egyenletesebb, mint az államiakban. Miután a ma egyházi kézen levő könyvtárak zömmel komoly történelmi múltta tekinthetnek vissza, nem meglepő, ha azok csaknem valamennyiében találunk — természetesen különböző mennyiségben — ősnymotatványokat. A katolikus könyvtárak közül kettőben több, mint félezer, további négyben pedig egyenként 2—300 ősnymotatvány található.

A hazai könyvtárakban őrzött XV. századi nyomtatványok zöme, az akkori könyvtermelésnek megfelelően, német és olasz eredetű. Ha kisebb számban is, de képviselve van Franciaország, valamint Belgium, ill. Hollandia több nyomdája. Az ibériai félszigetről csupán egy-két ősnymtatvány jutott el Magyarországra. A skandináv és az angol nyomdászati értékes termékeiből azonban egy sem. Csehország és a Balkán-félsziget — ez utóbbi igen ritka — nyomdatermékei viszont szerepelnek a gyűjteményekben, ez azonban földrajzi helyzetünkől csaknem természetesen következik.

A gyűjteményekben több, eddig teljesen ismeretlen, a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztősege számára is új ősnymtatvány található; számos olyan, melynek megfelelő leírását illetve nyomdász-meghatározását hiába keressük a nemzetközi szakirodalomban.²¹ Szép számban vannak még variánsok és olyan ritkaságok, melyekből a GW csupán néhány példányt ismer.

A fent közölt ismertetés, illetve áttekintés saját kutatásaim eredménye, így azt nem lehet sem teljesnek, sem tökéletesnek mondani, bár nagyjából a tényleges helyzettől nem állhat messze.

A magyarországi könyvtárakban őrzött ősnymtatványok pontos és részletes feltárása kollektív munka keretében a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából már folyik. Az adatgyűjtés már meglehetősen előrehaladott állapotban van, így remélhető, hogy egy-két év múlva sajtó alá kerülhet könyvtáraink közös ősnymtatvány-katalógusa.²²

Jegyzetek

1. Fitz József: *Hess András, a budai ősnymdász*. Budapest, 1932.
2. *Fitz i. m.* 155. l.
- 2a. Soltész Zoltánné: A második magyarországi ősnymda nyomai Magyar Könyvszemle, 1958. 144—157. l.
3. *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Budapest, 1942.
4. A) *Raynerus de Pisis: Anterior pars Panthologiae*. Nürnberg: Koberger 1477. Hain 13018. Esztergom, főszékesegyházi könyvtár. B) *Nicolaus de Ausmo: Supplementum summae Pisanellae*. [Venezia: V. de Spira 1473. VII. 25 előtt] Hain 2150. Budapest, OSZK. C) *Aristoteles: Opera*. Vol. I—V. Venezia: A. Torresanus & B. de Blavis 1483—4. GW 2337. Párizs, Bibliothèque Nationale. D) *Statuta urbis Romae*. [Roma: U. Han cca 1471] Hain 15019. Ismeretlen gyűjtőnél az USA-ban.
5. Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon*. XI. köt. Pest, 1855. 454—5. l.
6. GW 5968—70, 6051, 6116, Hain 11888, 13790, 15518 stb.
7. Feltehetően ilyen az OSZK-ban őrzött aranynyomásos ajánlással ellátott, augsburgi kiadású *Thuróczy-krónika* is.
8. Hoffmann Edit: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest, 1929.
9. Nyomatott exlibris-e a XVI. század legvégéről az első ilyen jellegű ismert hazai nyomtatvány.
10. Ábel Jenő: *A bártfai Szent Egyed templomának könyvtára*. Budapest, 1885.
11. Müller, F.: *Die Inkunabeln der Hermannstädter „Capellenbibliothek”*. H. é. n.

12. Végh Gyula: *Budai könyvtárak jelvényei*. Budapest, 1923.
13. Hubay Ilona: *Missalia hungarica*. Budapest, 1938.
14. Érdekes megjegyezni, hogy a Missale, melyre a belga királyok ma is a koronázási esküt teszik, ugyancsak a Korvina egyik rendkívüli szépségű darabja.
15. Gulyás Pál: *Bibliotheca Joannis Sambuci*. Budapest, 1941.
16. Vö. *Bibliotheca Zrinyiana*. Wien, 1893.
17. *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Telesi de Szék*. Partes I—IV. Viennae, 1796—1819.
18. *Catalogus bibliothecae Hungaricae Francisci Com. Széchenyi*. Sopron, 1799; ehhez még több supplementum.
19. A magyarországi ősnymtatványirodalomról igen jó, de magukról az ősnymtatványgyűjteményekről meglehetősen hibás áttekintést nyújt Kurt Ohly cikke: „*Der gegenwärtige Stand der internationalen Inkunabelinventarisierung*.” (Beiträge zur Inkunabelkunde. Neue Folge. I. 8—30. 1.)
20. Vö. Kurt Ohly említett cikkével.
21. Borsa Gedeon: *Two unrecorded incunabula*. Book Collector, London 1957. 259—262 l.
22. Vértesy Miklós: *Országos ősnymtatvány katalógus*. Könyvtáros, 1957. 192. l.

FÜGGELÉK

A hazai könyvtárakban levő legrégebb (1470 előtt készült) és általam ismert ősnymtatványok rövid jegyzéke:

MAINZ

A 42 soros biblia nyomdása (Gutenberg, Johann).

1. [1454/55 táján] GW 4101 = H 3031

Biblia.

a) Bpest, Orsz. Széchenyi Ktár (csupán egy hártya levél negyede);

b) Weinberg József közlése szerint (Könyvtáros, 1957. 368. l.) volt belőle Szegeden egy csonka példány, melyet a később híressé vált Wells (Weisz) Gabriel antiquárius vitt magával külföldre, ahol azt levelenként értékesítette. Ez azonban tévedés. A Wells-féle példány ugyanis 1921-ben Mannheimből (Zouche bárónó könyvtárából) került New Yorkba. (Vö. Stöwesand, Rudolf: Noch unbekannte Gutenbergbibeln. Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. Frankfurt. 1957. 1571. l.)

c) Bpest, MTA könyvtárában volt egy levélnyi töredék a fent említett példányból Wells ajándékából, mely azonban 1945 óta nem található.

Fust, Johann & Schöffer, Peter

2. 1459. X. 6. GW 9101 = HR 6471

Duranti Guillelmus: Rationale divinatorum officiorum.

Esztergom, Bibliotheca (hártya péld.).

3. 1462. VIII. 14. GW 4204 = HC 3050

Biblia.

(A gyöngyösi volt ferences könyvtár példánya jelenleg nem található.)

4. [1467 március előtt] GW 2872 = H 1957
Augustinus Aurelius: De arte praedicandi.
a) Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.
b) Bpest, Egyetemi Ktár.

Schöffler, Peter

5. 1469. VI. 13. H 1481 = BMC. I. 25. (IC 135)
Thomas de Aquino: Super quarto libro Sententiarum.
Bpest, Orsz. Széchényi Könyvtár.

STRASSBURG

Mentelin, Johann

6. [nem 1466 után] H 5034 = BMC. I. 51. (IB 504a)
Johannes Chrysostomus: Homiliae super Matthaeum.
Bpest, Egyetemi Könyvtár.
7. [1466 táján] GW 2871 = H 1956
Augustinus Aurelius: De arte praedicandi.
a) Bpest, Egyetemi Könyvtár.
b) Bpest, MTA könyvtára.
8. [nem 1469 után] GW 2749 = H 1888
Astesanus: Summa de casibus conscientiae.
Kalocsa, érseki ktár.

Rusch, Adolf

9. [1467. VII. 20 előtt] H 13669 = BMC. I. 60. (IC 638)
Rabanus Maurus: De sermonum proprietate.
a) Győr, papnevelde ktára.
b) Székesfehérvár, püspöki ktár.

Eggestein, Heinrich

10. 1466. V. 24. GW 4205 = H 3037
Biblia.
Pécs, Egyetemi Könyvtár (hártya pld.).
11. [1468—70 táján] GW 4207 = H 3035
Biblia.
Bpest, MTA könyvtára.

A Henricus Ariminensis nyomdásza

12. [nem 1468 után] H 10184 = BMC. I. 76. (IC 848)
Petrus Lombardus: Sententiarum libri IV.
a) Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.
b) Bpest, Egyetemi Könyvtár.

KÖLN

Zell, Ulrich

13. [1466/67 táján] GW 1554 = H 7631
Alphabetum divini amoris.
Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.

14. [1466/67 táján] HC 7694 = H 7666 = BMC. I. 179. (IA 2706)
Gerson Johannes: De pollutione nocturna.
 Bpest, Orsz. Széchényi Ktár (töredék).
15. [1467 táján] H 7690 = Voullième: Köln 486
Gerson Johannes: Tractatus de cognitione castitatis.
 Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.

AUGSBURG

Zainer, Günther

16. 1469 GW 2852 = H 2124
Auerbach Johannes: Summa de auditione confessionis.
 Bpest, MTA ktára.

SUBIACO

Sweynheym, Konrad & Pannartz, Arnold

17. [1465. IX. 30 előtt] GW 6742 = H 5098
Cicero Marcus Tullius: De oratore.
 Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.

RÓMA

Sweynheym, Konrad & Pannartz, Arnold

18. [1469. IX. 13 előtt] GW 4183 = H 3004
Bessarion: Adversus calumniatorem Platonis.
 a) Bpest, Orsz. Széchényi Ktár.
 b) Bpest, Ráday gyűjtemény.
19. 1469 H 10231 = BMC. IV. 9. (IB 17134)
Lucanus Marcus Annaeus: Pharsalia.
 Veszprém, püspöki ktár.

VELENCE

Johann von Speyer

20. [1469. IX. 18. előtt] H 13087 = BMC. V. 153. (IC 19506)
Plinius Secundus Gaius: Historia naturalis.
 Debrecen, ref. nagyktár.

A fenti jegyzék folytatása az 1470. évtől kezdve már ugrásszerű emelkedést mutatna: így egyedül a következő, 1470. esztendő további kb. negyven tételt jelentene.

Wiegendruck-Sammlungen in Ungarn

BORSA GEDÉON

Wenn auch die Druckkunst im 15. Jahrhundert in Ungarn von kurzer Dauer war, begann das Sammeln von gedruckten Büchern doch ziemlich früh. Auch in dieser Hinsicht nahm die berühmte Bibliothek des Königs Matthias Corvinus, die „Bibliotheca Corvina“ einen hervorragenden Platz ein. Heute kennen wir nur mehr wenige Wiegendrucke, die aus dieser Bibliothek stammen. Die Buchsammlungen der ungarischen humanistischen Zeitgenossen des Königs Matthias hatten ein ähnliches Gepräge, waren aber natürlich viel bescheidenerer Art. Auch die lebhaftere Verlagstätigkeit der damaligen Ofner Buchhändler weist auf den grossen Aufschwung der zeitgenössischen Buchkultur hin.

Die länger als 150 Jahre währende Türkenherrschaft (1526—1686) zerstörte aber diese Kultur fast vollkommen. Nur in den, der Verwüstung weniger ausgesetzten Teilen des Landes, in Oberungarn und Siebenbürgen, sind Reste dieses blühenden Kulturlebens erhalten geblieben.

Im Laufe des 16. und 17. Jahrhunderts traten mannigfaltige, lange dominierende Umstände auf, die das Sammeln von Inkunabeln nicht begünstigten (Kriege, Reformation, Geldmangel, die Bevorzugung von Neuausgaben, die Verbreitung des Gebrauchs der Muttersprache in der Literatur, etc.). Aus diesem Grunde kann vom zielbewussten und intensiven Sammeln der Wiegendrucke in Ungarn wieder nur von der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts an gesprochen werden. Nur in den letzten Jahrzehnten dieses Jahrhunderts fanden sich in den Reihen des hohen Klerus und der Aristokratie Sammler, die für diese Passion über entsprechende Geldmittel verfügten: es wurden zu jener Zeit fast so viele Inkunabeln erworben, wie seit dem 15. Jahrhundert insgesamt in Ungarn erhalten geblieben sind. Ein ziemlich grosser Teil dieser Wiegendrucke gelangte auf Grund einer Verordnung des Kaisers Joseph II. aus den Bibliotheken der aufgelösten Orden in die Bestände der Pester Universitätsbibliothek. In den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts wurden die Nationalbibliothek Széchényi und die Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften gegründet. Zur Zeit verfügen im Lande die drei genannten Bibliotheken über die bedeutendsten Wiegendruck-Sammlungen.

Von der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts an befanden sich auch in den Reihen des Kleinadels und des Bürgertums mehrere Bibliophile von Bedeutung. Die Epoche vor dem Ausbruch des ersten Weltkrieges — ähnlich derjenigen vor dem Ende des 18. Jahrhunderts — zeigt wieder einen grossen Aufschwung im Sammeln der Wiegendrucke in Ungarn.

Für die letzten Jahrzehnte ist, in grösseren Sammlungen, die Anhäufung der aus dem 15. Jahrhundert stammenden Drucke kennzeichnend: die bereits vorhandenen Wiegendruck-Bestände wurden durch Nachlass vieler Bibliophilen und durch Bibliotheken aufgelöster Orden bereichert. Fast ohne Ausnahme befinden sich heute die in Ungarn erhalten gebliebenen Wiegendrucke in staatlichem oder kirchlichem Besitz.

Im weiteren gibt der Artikel eine kurze historische und literarische Übersicht jener ungarischen Bibliotheken, die über mehr als 100 Inkunabeln verfügen.

Die ungarischen Bibliotheken verwahren insgesamt annähernd 7000 Wiegendrucke, von denen fast 2000 im kirchlichen — hauptsächlich katholischen — Besitze sind. Die Sammlungen sind konzentriert: in den bereits erwähnten drei grossen staatlichen

Bibliotheken werden annähernd 4000 aus dem 15. Jahrhundert herrührende Drucke betreut.

Die im Artikel enthaltene Zusammenstellung beruht auf einer Privatübersicht; gegenwärtig ist die Anfertigung eines gemeinsamen Inkunabel-Kataloges mittels kollektiver Arbeit im Gange.

Der Artikel enthält einen Anhang, der eine Aufstellung über die ältesten, vor 1470 erschienenen und in ungarischen Bibliotheken verwahrten Wiegendrucke darstellt.